

Memlûk Devleti'nin Kuruluş Dönemindeki Siyasî Mücadele ve İhtilaflar (648-658/1250-1260)

Dr. Öğr. Üyesi Musa Demir | ORCID: 0000-0001-8404-5422 | musa_demir@hotmail.com
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı,
Hatay, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/056hcg41>

Öz

Bizans ve Sâsânî gibi büyük devletler, ordularını paralı askerlerle (Memlûk), güçlendirmişlerdir. Benzeri bir durum Müslüman devletler için de geçerli olmuş ve Memlûkler, Abbâsî Halifesi Mu'tasım (833-842) döneminde orduya yoğun bir şekilde alınmaya başlanmıştır. Memlûkler, Sâmânî (819-1005), Gazneli (963-1186), Fâtımî (909-1171), Selçuklu (1040-1308) ve Eyyûbî Devleti'nde (1171-1462) önemli bir yere sahip olmuşlardır. Özellikle Eyyûbî Devleti'nde Selâhaddin Eyyûbî (1171-1193) döneminde Memlûklerin ordu içerisindeki nüfuzları giderek artmış, onlar Haçlılara karşı kazanılan zaferlerde önemli bir rol oynamışlardır. Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih (1240-1249) döneminde Memlûklerin sistemli bir şekilde orduya alınması devam etmiş, onlara dinî ve askerî eğitim verilmiştir. el-Melikü's-Sâlih, vefat ettikten sonra oğlu Turanşah 1250 yılında Eyyûbî Devleti'nin yeni hükümdarı olmuştur. Turanşah, Fransa Kralı IX. Louis'i büyük umutlarla geldiği İslâm topraklarında Memlûklerin de yardımıyla Mısır'da büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Böylece IX. Louis, VII. Haçlı Seferi'nde istediği sonucu elde edememiştir. Turanşah, bu zaferde önemli kahramanlıklar gösteren Memlûklerin devlet üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak istemiş fakat bu isteğini gerçekleştirilmeden Memlûkler tarafından öldürülmüştür. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Memlûkler 1250 yılında Mısır'da yönetimi ele geçirmiş ve bağımsız bir devlet kurarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Bu çalışma, Memlûk Devleti'nin ilk on yılında meydana gelen siyasî mücadele ve ihtilafların neden ve sonuçlarını analiz etmek, Memlûklerin dış tehditlere karşı gösterdikleri askeri başarılarının yanı sıra iç siyasî istikrarsızlıklarını da ele alarak, bu dönemin dinamiklerini kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın önemi ise Memlûk Devleti'nin kuruluş sürecini ve bu dönemin İslâm dünyası üzerindeki etkilerini inceleyerek, tarihsel bağlamda önemli bir dönem anlamaya katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, Memlûklerin İslâm dünyasının liderliğini üstlenmelerine giden yolun temel taşlarını anlamak isteyen araştırmacılar için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Çalışmada olaylar objektif bir şekilde ele alınmaya çalışılmış ve tümevarım yöntemi kullanılarak çalışma değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Memlûkler, Şecerüddür, Aybek, Kutuz, Baybars.

Atf Bilgisi: Demir, Musa. "Memlûk Devleti'nin Kuruluş Dönemindeki Siyasî Mücadele ve İhtilaflar (648-658/1250-1260)". *Marifetname* 12/1 (Haziran 2025), 201-224.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1628878>

Geliş Tarihi	28.01.2025
Kabul Tarihi	26.03.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Musa Demir)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Political Struggle and Disputes in the Foundation Period of Mamlūk State (648-658/1250-1260)

Asst. Prof. Musa Demir | ORCID: 0000-0001-8404-5422 | musa_demir@hotmail.com
Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts,

Hatay, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/056hcg41>

Abstract

Great states such as Byzantium and Sasania strengthened their armies with money soldiers (Mamlūk). A similar situation was also valid for Muslim states and Mamlūks started to be intensively recruited to the army during the reign of Abbasid Caliph Mu'tasim (833-842). Ghaznavid (963-1186), Fatimid (909-1171), Seljuk (1040-1308) and Ayyūbid (1171-1462) states. Especially during the reign of Salāhaddīn Ayyūbī (1171-1193) in the Ayyūbid State, the influence of the Mamlūks in the army gradually increased and they played an important role in the victories against the Crusaders. During the reign of the Ayyūbid ruler al-Malik al-Sālih (1240-1249), the systematic recruitment of Mamlūks continued and they were given religious and military training. After the death of al-Malik al-Sālih, his son Turanşah became the new ruler of the Ayyūbid State in 1250. Turanşah defeated King Louis IX of France in Egypt with the help of the Mamlūks in the Islamic lands he came with great hopes. Thus, Louis IX could not achieve the desired result in the seventh th Crusade. Turanşah wanted to eliminate the influence of the Mamlūks on the state, who showed important heroism in this victory, but he was killed by the Mamlūks before he could realise this wish. As a result of these developments, the Mamlūks took over the administration in Egypt in 1250 and established an independent state and appeared on the stage of history. This study aims to analyse the causes and consequences of the political struggles and conflicts that took place in the first decade of the Mamlūk State, and to comprehensively examine the dynamics of this period by addressing the internal political instability of the Mamlūks as well as their military successes against external threats. The importance of the study is that it contributes to the understanding of an important period in the historical context by examining the establishment process of the Mamlūk State and the effects of this period on the Islamic world. In this context, it is an important source for researchers who want to understand the cornerstones of the path leading to the Mamlūks assuming the leadership of the Islamic world. In the study, the events were tried to be handled objectively and the study was evaluated using the inductive method.

Keywords: Islamic History, Mamlūks, Shajar ad-Durr, Aybak, Qutuz, Baibars.

Citation: Demir, Musa. "Political Struggle and Disputes in the Foundation Period of Mamlūk State (648-658/1250-1260)". *Marifetname* 12/1 (Haziran 2025), 201-224.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1628878>

Date of Submission	28.01.2025
Date of Acceptance	26.03.2025
Date of Publication	30.06.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Musa Demir)
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	marifetnameetikbildirim@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Memlûk, bir şeye sahip olmak manasına gelen ملك fiilinden türetilmiş ism-i mef'uldür.¹ Memlûk sözcüğünün basit manası “özel askerî birlik” kurumsal manası ise “askerî okul” olarak tanımlanabilir.² Bu bağlamda Memlûk kelimesini tanımlayacak olursak “Halife, sultan veya emirlerin asker olarak yetiştirilmek üzere özel bir eğitimle yetiştirdiği, genelde muhafız birliklerinden oluşan kendilerine özel askerî ve dinî eğitim verilen, hukukî ve ictimai bir statüye sahip ücretli askerlere” denilir.³ Memlûkler, İslâm coğrafyasına yoğun bir şekilde Abbâsîler (750-1258) döneminde gelmiştir. Onlar, savaşlardaki maharetleri ve efendilerine olan sadakatleriyle ön plana çıkmışlardır. Memlûkler, ilk olarak Mısır'da Tolunoğlu Devleti'ni (868-905) ve İhşîdîler Devleti'ni (935-969) kurmuşlardır. Fâtımî Devleti'nde (909-1171) ise orduda hatırı sayılır bir miktara ulaşmışlardır. Eyyübî Devleti'nin kurucusu olan Selâhaddin Eyyübî (1171-1193) döneminde Haçlılarla mücadele yoğunlaşınca daha fazla memlûke ihtiyaç duyulmuş, böylece ordusunun omurgasını memlûkler oluşturmuştur.⁴

Eyyübî Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih, kardeşleriyle olan taht kavgalarında ve Haçlılara karşı Memlûklerin askeri gücünden faydalanmış ve ordusunu güçlendirmek için pek çok Memlûk satın almıştır. Onlara Nil Nehri'ndeki Ravza Adası'nda özel bir karargâh kurduğu için Nil'e nispeten Bahrî Memlûkler adı verilmiştir.⁵ el-Melikü's-Sâlih, (1240-124) Hârizmşahların ve Memlûklerin desteğiyle 642/1244 yılında Kudüs'ü⁶ almış ve La Forbie (Harbiye) savaşını da kazanmıştır.⁷ Bu önemli zaferlerden sonra Fransa Kralı IX. Louis, Papa ile Avrupa devletlerinin de desteğini alarak VII. Haçlı Seferi'ni

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed Mükerrrem b. Ali Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (İbn Manzûr), *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dârü Sâdır, 1414), 10/124.

² Ahmet Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013), 13.

³ İsmail Yiğit, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015), 9; M. C. Şahabeddin Tekindağ, “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Tarih Dergisi* 25, (Haziran 2011), 2; Musa Demir, *Memlûk-Haçlı İlişkileri 1250-1291*, (İstanbul: Çizgi Yayınevi, 2023), 45.

⁴ Daha fazla bilgi için bk. Demir, *Memlûk-Haçlı İlişkileri*, 45-59.

⁵ Daha fazla bilgi için bk. Nadir Karakuş, “Haçlı Seferlerinde Köle Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 23/1 (Haziran 2023), 118-133.

⁶ Daha fazla bilgi için bk. Bedrettin Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyübîler*, (İstanbul: Siyer Yayınları, Nisan 2017), 101-102.

⁷ Daha fazla bilgi için bk. Nadir Karakuş-Mustafa Demirci, “Harizm Türklerinin 1244 Yılında Kudüs'ü Ele Geçirmeleri ve La Forbie Zaferi”, *Diyanet İlmî Dergi* 60/4 (Aralık 2024), 1415-1438.

başlatmış ve güçlü bir orduyla birlikte 646/1248 yılında Kıbrıs'a gelmiştir.⁸ IX. Louis, mevsimin kış olmasından dolayı Müslümanlar üzerine saldırmayı ertelemiştir. IX. Louis, bu süre zarfında Kıbrıs'taki Haçlılarla yapmış olduğu görüşmeler neticesinde ilk olarak stratejik bir konuma sahip, önemli bir ticaret merkezi olan ve Mısır'ın anahtarı konumdaki Dimyat'ı almayı, akabinde ise tüm Mısır'ı ele geçirmeyi planlamıştır. IX. Louis, Mısır'ı ele geçirerek Müslümanlara siyasî ve ekonomik büyük bir darbe vurmayı ve Kudüs'ü rahat bir şekilde ele geçirmeyi düşünmüştür.⁹

1. Dimyat Savaşı Mansûra Zaferi ve Turanşah'ın Öldürülmesi

Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih, IX. Louis'in Dimyat üzerine saldıracağı haberini alınca gerekli tedbirleri aldı ve Emîr Fahrüddîn b. Şeyhi's-Şuyûh'u ordu komutanı olarak bol miktarda cephaneye birlikte Dimyat'a gönderdi.¹⁰ IX. Louis, tüm hazırlıkları yaptıktan sonra 22 Safer 647/6 Haziran 1249 tarihinde Dimyat üzerine yürüdü. Fahrüddîn b. Şeyhi's-Şuyûh komutasındaki Eyyûbî ordusu, Dimyat'ta Haçlılara yenileneceğini anlayınca Dimyat'ı terk etti¹¹ ve Dimyat 23 Safer 647/7 Haziran 1249 tarihinde Haçlılar tarafından ele geçirildi.¹² Hasta olan el-Melikü's-Salih, Mansûra'ya geldi ve 14 Şaban 647/22 Kasım 1249 tarihinde burada vefat etti.¹³ el-Melikü's-Salih'in vefatından sonra devlet işlerinde tecrübeli olan eşi Şecerüddür/Şeceretüddür, geçici bir süre yönetimi devraldı. Haçlılarla savaş halinde olduğu için ordunun zafiyete uğramasını engellemek ve halk arasında kargaşa çıkmasının önüne geçmek amacıyla el-Melikü's-Salih'in vefat ettiğini de gizledi.¹⁴

Şecerüddür, el-Melikü's-Salih'in Hısnıkeyfâ (Hasankeyf)'deki oğlu Turanşah'a, babasının vefat ettiğini ve devletin başına geçmesi gerektiğini

⁸ Jean Richard, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Özge Özdemir, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2022), 348.

⁹ Demir, *Memlük-Haçlı İlişkileri*, 64-65.

¹⁰ Takiyüddîn Ebû Abbâs Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. el-'Ubeydî el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*, nşr. Muhammed Ali Beydavî (Beyrut-Lübnân, Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1997), 1/437; Hassân Hallâk-Abbâs Sabbâğ, *el-Mu'cemü'l-Câmi' fi'l-mustalahatü'l-Eyyûbiyye ve'l-Memlûkiyye ve'l-Osmâniyye*, (Beyrut: Dârü'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 1999), 106-107.

¹¹ Makrîzî, *Sülûk*, 1/438-439; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019), 3/224.

¹² Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrullah b. Salim b. Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb, fi ahhâri Benî Eyyûb*, thk. Ömer Abdüsselâm (Tadmürî) (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2004), 74-75.

¹³ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tadmürî), 80-81; Yiğit, *Memlükler*, 16-17.

¹⁴ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tadmürî), 282; Abdurrahmân b. Haldûn, *Kitâbü'l-'İber ve divânü'l-mübtade ve'l-haber fi eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men 'âsarâhüm min zevi's-sultâni'l-ekber*, thk. Halil Şehhâde (Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Fikr, 2000), 5/416; Makrîzî, *Sülûk*, 1/444; P. M. Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, çev. Özden Arıkan (İstanbul: İslık Yayınları, 2020), 141.

bildirmesi için Fârisüddîn Aktay'ı gönderdi.¹⁵ Fahrüddîn b. Şeyhi's-Şuyûh, el-Melikü's-Sâlih vefat ettikten sonra orduyu topladı, halka iyi davrandı, yaptığı diğer önemli işlerden dolayı dikkat çekti, bu da saltanatı ele geçirecek diye yorumlandı. Bu düşünce Mansûra'daki askerler arasında da yayıldı, bir grup asker Fahrüddîn b. Şeyhi's-Şuyûh'un evini yağmaladı ve onu öldürmek istedi. Fahrüddîn b. Şeyhi's-Şuyûh bu durum karşısında emirleri ve önemli devlet ricalini toplandı, kendisinin böyle bir niyetinin olmadığını, sadece Turanşah gelene kadar el-Melikü's-Salih'in otağını korumak olduğunu söyledi.¹⁶ Ordunun Fahrüddîn b. Şeyhi's-Şuyûh'un devlet yönetimini ele geçirmek istediği yönünde yayılan dedikodulara karşı verdiği tepki, sultana bağlılığının ve sadakatının ne derece yüksek olduğunu gösterdi.¹⁷ Fakat kaynaklarda Fahrüddîn b. Şeyhi's-Şuyûh'un saltanatı ele geçirmek için siyasî herhangi bir hamlesinin olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir.¹⁸

Bu sırada Haçlılar, el-Melikü's-Salih'in vefat ettiğini duymuş,¹⁹ IX. Louis ve kardeşi Robert de Artois bu durumdan faydalanmış Mansûra'ya yakın karargâh kuran Eyyûbî ordusuna ani bir saldırı düzenlemiş ordu komutanı Fahrüddîn b. Şeyhi's-Şuyûh olmak üzere pek çok askeri şehit etmiştir.²⁰ Bu ani saldırıdan sonra Eyyûbî ordusu Baybars el-Bundukdârî liderliğinde toparlanıp Mansûra'nın iç kısımlarına gizlenmiştir. Eyyûbî ordusu gizlendikleri yerlerden aniden çıkarak peşleri sıra gelen Haçlılara saldırmış ordu komutanı Robert de Artois de dahil bin beş yüz şövalyeyi öldürmüştür.²¹ Bu zaferden sonra Memlûklerin Eyyûbî ordusundaki ağırlığı artmıştır.²²

¹⁵ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 281.

¹⁶ Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn el-Yusûf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Âvnî el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzi Sıbt, *Mir'âtü'z-zamân fî tevârihi'l- a'yân*, thk. İbrahim ez-Zeybek (Dimaşk, Dâru'r-Risâlatü'l-Âlemiyeye, 2013), 22/411; Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyübîler*, 174.

¹⁷ Kâzım Uzun, "VII. Haçlı Seferi ve Memlûk Devleti'nin Kuruluşu", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 35/2 (2020), 737.

¹⁸ Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyübîler*, 172.

¹⁹ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 107; Makrîzî, *Sülûk*, 1/446.

²⁰ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 111; Runcıman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/227.

²¹ İbn Vâsıl, kazanılan bu zaferi şu şekilde değerlendirmiştir. Haçlıların Mansûra'nın ara sokaklarına dağılması Müslümanlar için bir şanstı. Böylece durum Haçlılar için daha da kötüleşti. el-Melikü's-Sâlih'in savaş aslanları ve dövüş ustaları Camedârî ve Bahrî Memlûkleri tek hamleyle Haçlıların üzerine hücum ettiler. Haçlıların temellerin sarsıp binalarını yıkıp haçlarını (birliklerini bozup maneviyatlarını yıktılar) alaşağı ettiler. Türklerin kılıçları ve gürzleri onlara şiddetli darbe indirip onları öldürdü ve yaraladı. Memlûkler, onları Mansûra'nın dar sokaklarına serdiler. Bu zafer Türk aslanlarının Müşrik köpeklerle karşı kazandığı ilk zaferdir. *Müferric*, (Tedmürî), 112-113.

²² Yiğit, *Memlûkler*, 17.

Şecerüddür'ün göndermiş olduğu heyet Hısnıkeyfâ'ya gittikten sonra Kahire naibi Hüsâmeddîn b. Ali de Turanşah'a, Zeyneddîn el-Âşık vasıtasıyla bir an önce babasının tahtına gelip oturmasını aksi takdirde Fahrüddîn b. Şeyhi'-Şuyûh'un tahtı ele geçireceğini bildiren bir mektup göndermiştir.²³ Turanşah, Hısnıkeyfâ'dan elli kişilik bir ekiple 17 Zilkâde 647/25 Şubat 1250 tarihinde Mansûra'ya gelmiştir.²⁴ Turanşah, Mansûra'ya geldikten sonra vefat eden Fahrüddîn b. Şeyhi'-Şuyûh'un mirasına el koymuş, onu devlet malını israf etmekle itham etmiştir.²⁵

Turanşah, Haçlılarla savaşmak için gemilerle erzak getirtmiş ve gerekli lojistik çalışmalarını başlatmıştır.²⁶ Bahsi geçen lojistik çalışmaların yanı sıra gerçekleştirilen askerî hazırlıkların sonucunda Nil Nehri üzerinde Haçlılara karşı kapsamlı bir savaşa girilmiştir. Bu arada Haçlıların morali Mansûra yenilgisinden dolayı çökmüş, bununla birlikte orduda salgın hastalık baş göstermiş ve erzak sıkıntısı başlamıştır. Gerçekleştirilen bu savaşta Haçlılar kısa zamanda yenilmiş, IX. Louis ve ordunun büyük bölümü esir edilmiştir.²⁷

Turanşah, bu zaferden sonra Fâriskur'a gelip karargahının yanına ahşaptan bir burç yaptırmış ve burada dinlenip eğlenmeye başlamıştır.²⁸ Bu zaferde büyük pay sahibi olan Memlûkleri devlet yönetiminden uzaklaştırıp iktalarına da el koymuştur.²⁹ Turanşah, sarhoş iken yanan mumların başını kılıcıyla kesip söndürerek babasının Memlûklerinden ileri gelenlerin isimlerini sayıp sizin de başınızı böyle keseceğim demiş, onları aşağılayıp küçümsemiş ve tehdit etmiştir.³⁰ Ayrıca babası el-Melikü's-Salih döneminde devletin önemli kademelerinde görev yapan Hüsâmeddîn el-Hezbâni, Seyfeddin el-Kaymerî ve İzzeddîn el-Kaymerî gibi önemli emirleri de görevlerinden almıştır. Bunların yerine ise Hısnıkeyfâ'dan getirdiği kendi adamlarını yerleştirmiştir.³¹ Turanşah,

²³ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 105; Fahrüddîn b. Şeyhi'-Şuyûh'un tahta geçme gibi bir niyeti yoktur. Muhtemelen Hüsâmeddîn, Fahreddîn eş-Şeyhu'-Şuyûh başarılarını kıskanmış ve böyle ihtimalin olabileceğini düşünmüştür. 'İmâdüddîn İsmâil b. Ali Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî ehbâri'l-beşar* thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azeb, Yahyâ Seyyid Hüseyin (Kâhire: Dârü'l-Maârif) 3/218; Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyübiler*, 172.

²⁴ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 106; Şihâbüddîn Ahmed b. Abdüvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edeb*, thk. Necîb Mustafâ Fevâz, Hikmet Kaşlı Fevâz (Lübnân-Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), 29/229.

²⁵ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 118-119.

²⁶ Makrîzî, *Sülûk*, 1/450.

²⁷ Daha fazla bilgi için bk. Musa Demir, "VII. Haçlı Seferi ve Salgın Hastalıklar", *Dariüşşifa-İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2023).

²⁸ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 126; Makrîzî, *Sülûk*, 1/455.

²⁹ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 129.

³⁰ Sibt, *Mir'ât*, 22/416-417; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2013), 219.

³¹ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 127.

babası vefat ettikten sonra devleti idare eden, Haçlılara karşı savunan, babasının vefatını kendine bildiren ve devletin başına geçmesi için haber gönderen üvey annesi Şecerüddür'e bir mektup göndermiştir. Bu mektubunda babasının malını ve mücevherlerini ondan istemiş onu tehdit etmiştir. Şecerüddür, Turanşah'ın bu tutumu karşısında onu ortadan kaldırmak için Memlûklerden yardım istemiştir.³² Bu çağrı karşılık bulmuş ve Bahrî Memlûklerinden bir grup 29 Muharrem 648/3 Mayıs 1250 tarihinde Turanşah'ı öldürmüştür.³³

Turanşah, Haçlılara karşı kazandığı zaferde çok büyük pay sahibi olan Memlûklerin üzerinde tahakküm kurmak yerine onları orduda ve devlet yönetiminde tasfiye etmeyi düşünmüştür. Halbuki babası kendisine bırakmış olduğu mektubunda Memlûklerine karşı iyi davranmasını bildirmiştir.³⁴ Devlet yönetiminde tecrübeli olmayan Turanşah, Memlûklerin Haçlılara karşı askerî başarısını ve gücünü görmezden gelmiştir. Turanşah, siyasî otoritesini tam olarak sağlamadan ortaya koymuş olduğu bu tutum onun sonunu getirmiş ve Eyyübî tahtında iki ay kadar kalabilmiştir.³⁵ Memlûkler, bu olaydan sonra Mısır'daki siyasî üstünlüğü ele geçirmiş kendilerine ait bir veraset sistemi olmadığı için "Sultan öldüren sultanların"³⁶ hâkimiyeti başlamıştır.³⁷

2. Şecerüddür Dönemi

Memlûkler, Turanşah'ı öldürdükten sonra kendilerini sultan olarak görmedikleri için sözlerini dinleyecek, istediklerini yapacak, kendileri gibi Memlûk asıllı devlet yönetimindeki tecrübesi ve zekasıyla bilinen el-Melikü's-Salih'in eşi Şecerüddür'ü sultan olarak seçmişlerdir.³⁸ Şecerüddür, tahta geçtikten sonra atabekü'l-asâkir³⁹ olarak İzzeddîn Aybek'i görevlendirmiş⁴⁰ ve

³² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/233; Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yusuf b. Tağriberdî el-Atabekî, *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûk-i Mısır ve'l-Kâhire*, (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1936), 6/373.

³³ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tadmürî), 128-130; Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. Cüneyt Kanat (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 3. Baskı 2020), 168-169; Makrîzî, *Sülûk*, 1/457; İbn Haldûn, *İber*, 5/417; Yiğit, *Memlûkler*, 18.

³⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/220-228.

³⁵ Makrîzî, *Sülûk*, 1/458; Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyübîler*, 186-187.

³⁶ Memlûklerde ordu komutanına verilen isimdir. Daha fazla bilgi için bk. Süleyman Özbek, "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar "Sultan Öldüren Sultan Olur", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 32/53 (2013).

³⁷ Holt, *Haçlılar Çağı*, 143.

³⁸ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tadmürî), 132; Makrîzî, *Sülûk*, 1/459; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/235; Thomas Asbridge *Haçlı Seferleri* çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2014), 606; Özbek, "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları", 161; Cengiz Tomar, "Şecerüddür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/404-405.

³⁹ Daha fazla bilgi için bk. Çoşkun Alptekin, "Atabeg", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/38-40.

⁴⁰ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 6/373.

Makrîzî'ye göre de Memlūk Devleti'nin ilk sultanı Şecerüddür olmuştur. O, İzzeddin er-Rûmî es-Sâlihi'yi Kahire'ye gönderip sultanlığını ilan ettirmiştir. Şecerüddür, toplum nezdinde sultanlığının kabul edilemeyeceğini bildiği için devlet ricaline pek çok rütbe ve iktalar vermiştir. Halkın desteğini alabilmek için onlara iyi davranmış vergileri de hafifletmiştir. Şecerüddür'e buna rağmen içten ve dıştan tepkiler gelmiş ve istenilmeyen bir sultan olmuştur. Şecerüddür'ün tahta geçmesine ilk tepki Turanşah'ın amcaoğlu el-Melikü'l-Âdil'in oğlu el-Melikü'l-Muğîs el-Ömer'den gelmiş ve kendini Kerek⁴¹ sahibi olarak ilan etmiştir.⁴²

Şecerüddür, Memlūk tahtına oturduktan sonra tutuklu bulunan ve VII. Haçlı Seferi'ne liderlik eden Fransa Kralı IX. Louis ile anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre IX. Louis, eşi, kardeşi serbest bırakılacak, Dimyat şehri mahsulleriyle geri verilecek, esir Müslümanlar salıverilecek ve Haçlılar, Müslümanlara sekiz yüz bin dinar haraç ödeyecekti. Fakat daha sonra emirler yapılan bu anlaşmanın varlığından ve IX. Louis'in salıverilmesinden dolayı pişman olmuştur. Çünkü IX. Louis, Akka'ya sığınmış Haçlılara ait kaleleri güçlendirmiş Haçlılar arasındaki siyasî birliği sağlamaya çalışmış ve Müslümanlara zarar vermeye başlamıştır.⁴³ Dimyat'ı tekrar almak için hazırlıklar yapmıştır. Dönemin şairlerinden olan Cemâleddin Matrah, yazmış olduğu bir şiirinde bu yapılan anlaşmayı ve IX. Louis'in salıverilmesini eleştirmiştir. Böylece dönemin siyasî otorite ve karar alıcıların yaptığı bu stratejik hata, halk ile ilim camiası arasında hoş karşılanmadığı görülmüştür.⁴⁴

Şecerüddür'ün tahta çıkışına yalnızca el-Melikü'l-Muğîs el-Ömer değil, aynı zamanda Dimaşk'taki Emîr Nasîrüddin Kaymerî ve Emîr Ziyâeddin Kaymerî de karşı çıkmıştır. Onlar sadece Şecerüddür'ün tahta geçmesine karşı çıkmakla kalmayıp dönemin Halep Meliki el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a haber göndererek Şecerüddür'e karşı kendileriyle birleşmeleri halinde Dimaşk'ı kendisine vereceklerini bildirmiştir. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, yapılan bu teklifi kabul edip Dimaşk'ı alınca Hama, Humus ve Kerek Eyyûbîleri, Halep Eyyûbî

⁴¹ Günümüz Lübnan Devleti sınırlarında bulunan Lut Gölü'nün 15 km doğusunda Kerek platosunun üzerine kurulu bir şehirdir. Daha fazla bilgi için bk. Mustafa L. Bilge, "Kerek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022) 25/278-279.

⁴² Makrîzî, *Sülûk*, 1/462; Kâzım Yaşar Koprıman, "Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi", *Memlûkler*, ed. Hakkı Dursun Yıldız (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987), 6/441-442.

⁴³ Joseph Francois Michaud, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Engin Öztürk, (İstanbul: Sarmal Kitapevi, 2024), 3/11.

⁴⁴ Makrîzî, *Sülûk*, 1/460; Daha fazla bilgi için bk. Hâfız Celâleddin Abdurrahmân es- Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara fî târihi Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazıl İbrâhim (İskenderiye: Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1968), 36; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 219; Paul M. Cobb, *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 315.

hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un liderliğinde birleşmiştir. Bu birleşme onları bir güç haline getirmiştir.⁴⁵ Eyyûbîlerin ittifakından haberdar olan Şecerüddür, saltanatını meşru hale getirmek için dönemin halifesi Musta'sım Billâh'a haber göndermiştir. Halife ise “Eğer içinizde bir erkek yoksa bize bildirin size bir erkek yollayayım” diyerek Mısır emirlerinin Şecerüddür'ü sultan olarak seçtikleri için tepki göstermiştir.⁴⁶ Bernard Lewis, Şecerüddür'ün Halife Musta'sım Billâh'ın haremünde bir cariye olduğunu ve halifenin onu el-Melikü's-Sâlih'e hediye ettiğini, hariminde bir cariyenin sultan olmasını kısılandığını bu sebeple Şecerüddür'ün tahta geçmesini kabullenemediğini belirtmiştir.⁴⁷ Suyûtî ise bu tepkinin sebebi olarak “Şecerüddür'den önce İslâmiyet döneminde Mısır da idareyi ele alan başka bir kadın bulunmamasını” öne sürmüştür.⁴⁸

Eyyûbî hanedan mensupları Turanşah'ın öldürülmesi ve Memlûklerin Mısır'da Şecerüddür'ü sultan olarak seçmelerine tepki göstererek ona karşı isyan etmişlerdir. Bu durum karşısında Memlûklerin ileri gelenleri atabekü'l-asâkir olan İzzeddin Aybek et-Türkmânî ile Şecerüddür'ü evlendirerek bu muhalefetin önüne geçmek istemişlerdir. Bu istek kısa zamanda fiiliyata dökülmüş ve Şecerüddür Aybek el-Türkmânî ile evlendirilmiştir.⁴⁹ Bu evliliğin sonucunda Memlûklerin siyasî tahakküm dönemi tam olarak başlamıştır.

3. Aybek Dönemi

Şecerüddür, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere devletin dağılmasının önüne geçmek,⁵⁰ muhaliflerin tepkilerini dindirmek ve devleti perde arkasında yönetmek⁵¹ için 29 Rabiülâhîr 648/31 Temmuz 1250 tarihinde Aybek ile siyasî bir evlilik yapmıştır.⁵² Aybek, Memlûk tahtına oturduktan sonra Mısır halkı Memlûklerin köle olduklarını öne sürerek onların saltanatını kabul etmek istememiştir. Bu nedenle devlet yönetiminin halk nezdinde meşruiyeti ve geçerliliği konusunda sarsıcı münakaşalar yaşanmıştır. Mısır'da meşruiyet bağlamında meydana gelen bu tartışmaların yaşandığı ve devlet ricalinin de buna

⁴⁵ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 136; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/237-238.

⁴⁶ Makrîzî, *Sülûk*, 1/463-464; Mustafa Kılıç, “Eyyûbî-Memlûk Mücadelesi ve Memlûk Yönetimine Karşı Mısır'da Arapların İsyanı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Sivas 2001), 427.

⁴⁷ Bernard Lewis, *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, çev. Selen K. Kölay, (Ankara Arkadaş Yayınevi 2021), 134.

⁴⁸ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, 2/36.

⁴⁹ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 140; Kılıç, “Eyyûbî Memlûk Mücadelesi”, 428.

⁵⁰ Ramazan Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyûbîler-Memlûklar 1193-1260*, (İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2007), 235.

⁵¹ Makrîzî, *Sülûk*, 1/493; Lewis, *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, 134.

⁵² Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslam'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbîler*, 191.

karşı mücadele ettiği bu esnada Dımaşk hâkimi el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un Mısır üzerine sefer düzenleyeceği haberi gelmiştir.⁵³

Eyyûbî hanedan mensuplarının muhalif tutumları karşısında Emîr Fârisuddîn Aktay Cemadârî, Emîr Rukneddîn Baybars el-Bundukdârî, Emîr Şemseddin Sungur er-Rûmî “Herkesin itaat edip kabulleneceği Eyyûbî ailesinden birini sultan ilan edelim” diyerek 5 Cemâziyelevvel 648/4 Ağustos 1250 tarihinde yaklaşık 6 yaşındaki⁵⁴ Eyyûbî soyundan el-Melik el-Eşref Mûsa b. Selâhaddîn Yusuf b. Melikü'l-Mes'ud'u tahta geçirmişlerdir.⁵⁵ Emirlerin düşüncesi muhalifleri susturmak,⁵⁶ zayıf karakterli olarak gördükleri Aybek'i istedikleri zaman tahtan indirmek, devletin işleyişine müdahale edip devleti istedikleri gibi yönetmek ve yeni kurulan bu devletin her türlü imkanlardan faydalanmaktır.⁵⁷ Çocuk yaştaki sultanın atabeyi olan Aybek, bu durumu bildiği için devlet yönetimini tamamen eline aldı ve bu emirler düşüncelerini gerçekleştiremediler.⁵⁸ Aybek, Mısır'da muhalif hareket eden ve Eyyûbî hanedan mensuplarını destekleyenleri hapse attırmıştır. İçeride ve dışarıdaki muhalif söylemleri susturmak için “Ülke halifenindir ben onun sadece bir naibiyim” demiştir. Böylece daha önce mevzubahis ettiğimiz meşruiyet sorununu aşmaya çalışmıştır.⁵⁹ Aybek öte yandan Eyyûbîlerin IX. Louis ile ittifak kurmalarını engellemek için Mısır zindanlarında esir edilen Haçlı askerlerini serbest bırakmış ve olası Haçlı Eyyûbî ittifakının da önüne geçmiştir.⁶⁰

3.1. Abbâse Savaşı

Aybek'in sultan olmasını kabullenmeyen el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, ordu komutanı Şemseddîn Lü'lü ve diğer emirlerini de yanına alarak 15 Şaban 648/12 Kasım 1250 Pazar günü ordusuyla Mısır üzerine yürümek için hazırlıklara başladı. İzzeddin Aybek, durumu öğrenince o da hemen savaş hazırlıklarına başlayıp Said'deki bedevilerden asker topladı. Böylece yapacağı savaşta zafer elde etmek için ön hazırlıkları tamamladı. 8 Şevval 648/3 Ocak 1251 yılında Hüsâmeddin b. Ali'yi öncü kuvvet olarak gönderdi. Bir gün sonra Emîr Aktay, ana orduyla birlikte Kahire'den hareket etti. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, 7 Zilkâde

⁵³ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî) 140; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/5.

⁵⁴ İbn Vâsıl ve 10 yaşında olduğunu söyler. bk. *Müferric*, (Tedmürî) 141.

⁵⁵ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî) 141-142; Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a*, 235.

⁵⁶ Yiğit, *Memlûkler*, 24.

⁵⁷ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî) 141; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/5; Koprman, *Memlûkler*, 6/446-447.

⁵⁸ İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/4.

⁵⁹ Makrîzî, *Sülûk*, 1/464; Yiğit, *Memlûkler*, 24.

⁶⁰ Koprman, *Memlûkler*, 6/445.

648/31 Ocak 1251 tarihinde Abbâse yakınındaki Küra köyüne gelip burada karargah kurdu. İzzeddin Aybek ise 10 Zilkâde 648/3 Şubat 1251 tarihinde Küra köyünün karşısındaki Semut'a geldi ve iki ordu karşı karşıya geldi. Savaşın ilk anlarında Mısır ordusu yenildi. Daha sonraları Dımaşk ordusunda bulunan Memlûkler saf değiştirtince Dımaşk ordusu savaşı kaybetti.⁶¹ Makrîzî, Memlûklerin saf değiştirmesinin sebebini Memlûklerle aynı ırktan olmaları ve Şemseddîn Lü'lü'nün onları hor ve hakir görmesi olarak açıklamıştır.⁶² Bu zaferle birlikte Aybek'in Mısır'daki siyasî durumu sağlamlaştırmıştır.⁶³

Aktay 1.000 süvari ile 17 Zilhicce 649/12 Mart 1251 tarihinde Gazze'ye doğru sefere çıktı.⁶⁴ 649/1251 yılı başlarında Gazze, Kudüs, Nablus ve Ürdün Irmağı'na kadar olan yerleri alıp Kahire'ye döndü. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, amcası el-Melikü'l-Emced b. el-Âdil'in komutasında Filistin'e bir ordu gönderdi. el-Melik el-Emced, Filistin ve Gazze topraklarını geri aldı. Bu durum karşısında Aybek, orduyu Emîr Melik el-Eşref ve Emîr Aktay komutasında el-Melikü'l-Emced üzerine gönderdi. el-Melikü'l-Emced'in ordusu Gazze'de, Mısır ordusu ise Salahiyye'de beklemeye başladı. Durumu haber alan Halife el-Musta'sım Billâh, Necmeddin Bâderâi'yi, aralarını bulması için gönderdi. Halife, İslâm ülkelerine doğru gelen Moğollara karşı birleşmelerini emretti.⁶⁵ Bu sırada Moğol ordusu İsmâiliye'ye ait kaleleri yerle bir etti, halkın bir kısmını öldürdü ve bir kısmını da esir aldı. Moğollar, hızlı bir şekilde Diyarbakır, Meyyâfarikîn,⁶⁶ Ra'sû'l-Ayn⁶⁷ ve Serûc (Suruç)'u⁶⁸ istila edip Harran'a⁶⁹ kadar ulaştı. Moğollar, ihtiyar, kimsesiz kadın, çoluk-çocuk demeden binlerce kişiyi katlettiler ve bir o kadar insanı da esir aldılar.⁷⁰ el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, Moğol tehlikesini göz önünde bulundurarak sıranın kendilerine de geleceğini düşündü. Bundan ötürü sürdürmekte olduğu savaşa son vermesi gerektiği fikrine vardı.

⁶¹ Ebü'l-Feth Kutbüddin Musa b. Muhammed el-Yûnûnî, *Zeylû Mir'âti'z-zamân*, nşr. Hamza Abbâs (Haydarâbât: 1954-1961), 1/57-58; Makrîzî, *Sülûk*, 1/467; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/270-271; Runcıman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/235-236.

⁶² Makrîzî, *Sülûk*, 1/467.

⁶³ Yiğit, *Memlûkler*, 25.

⁶⁴ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 143; Makrîzî, *Sülûk*, 1/472.

⁶⁵ İbni Tağrıberdî, *Nücûm*, 7/25; Rükneddîn Baybars el-Mansûrî en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâi, *Zübdetü'l-fikre fî târihi'l-hicre*, nşr. Donald S. Richards (Beyrut: 1998), 6.

⁶⁶ Orta Çağ'da önemli merkezlerden biri olup Diyarbakır iline bağlı günümüz Silvan ilçesinin merkezine verilen isimdir. Daha fazla bilgi için bk. Ahmet Savran, "Meyyâfarikîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/511-512.

⁶⁷ Ülkemizin Güneyinde Suriye'ye ait bir beldedir.

⁶⁸ Ülkemizin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan Şanlıurfa iline bağlı bir ilçedir.

⁶⁹ Ülkemizin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan Şanlıurfa iline bağlı bir ilçedir. Daha fazla bilgi için bk. Ramazan Şeşen, "Harran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/237-240.

⁷⁰ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, 8.

Değişen bu konjonktürel şartların sonucunda Aybek ile anlaşma yoluna gitti ve bu isteğini ona bildirdi. Aybek ise ondan gelen bu anlaşma teklifini hem Moğol tehlikesinden dolayı hem de içeride kendisine karşı devam eden muhalefetten ötürü kabul etti. Böylece her iki taraf anlaşma masasına oturdu. Yapılan bu anlaşmada Kudüs ve sahil bölgesi Filistin dahil Ürdün Nehri'ne kadar olan bölge Memlûklere; Kudüs'ün doğusu ve kuzeyindeki bölge ise Eyyûbîlere bırakıldı. Ayrıca Salihîyye'de esir alınan el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un komutanları serbest bırakıldı. Aybek bu anlaşmadan sonra tahtın küçük ortağı olan Eyyûbî soyundan Eşref Mûsa'nın adının hutbelerde okunmasını yasaklayıp onu hapse attı.⁷¹ Böylece Aybek, dış tehdit ile anlaşınca iç tehditlere karşı güçlendi ve onları bertaraf etmeye yöneldi.

Aybek'in yaşadığı sorunlar sadece Eyyûbîlerle sınırlı değildi. Bu sorunların bazıları da Mısır, Said ve çevresindeki kırsal bölgelerde yaşayan Araplarla ilgilidir. Sözü edilen bölgelerde yaşayan halk savaşların uzun sürmesi, Memlûklerin baskısı, vergilerin arttırılması gibi konuları bahane ederek 652/1254 tarihinde Hısneddîn Sa'leb liderliğinde Aybek'e karşı isyan etti.⁷² Bu isyana katılanların bahane olarak öne sürdüğü ekonomik sorunlar, onların hem kara hem de deniz yollarını kesip ticarete engel olmalarından ötürü giderek mevcudiyetini sürdürmüştür.⁷³

Hısneddîn Sa'leb 12.000 kadar atlı olmak üzere çok sayıda asker topladı. Aybek bu orduya karşı Emîr Fârisiddîn Aktay el-Camdâr ile Emîr Fârisiddîn Aktay el-Mûsta'rib'i 5.000 süvariyle birlikte onların üzerine gönderdi. Aktay, Şarkîyye gidip isyancıları Bilbis'te bozguna uğrattı. Daha sonra Garbîyye, Seha ve Senhur'daki Arapları da yendi. Yaklaşık 400 kişiyi öldürdü. Çok sayıda esir, silah, at, sürülerle hayvan ganimet aldı. Erkeklerini öldürüp kadın ve çocuklarını da esir etti.⁷⁴ Araplar, Aybek'e köle oluşu sebebiyle O'nu hor görüp "Şehrin sahibi biziz. Biz sultanlığı sizden daha fazla hak ediyoruz. Eyyûbîlere hizmet etmemiz bunun için yeterlidir. Sizler harici bir kölesiniz." diyerek itaat etmek istemedi. Hz. Ali neslinden olduğunu bildikleri birine itaat edip onu başa geçirdiler. Aybek, Bahrî Memlûklerin desteğiyle isyan eden halkı ve liderlerini tutuklayıp hapse attı.⁷⁵

Kahire'de otorite zayıflığından faydalanan Memlûkler arasında bir takım siyasî çekişmeler baş gösterdi. Bahrî Memlûklerin bir kısmı Aybek'in

⁷¹ Makrîzî, *Sülûk*, 1/477; Yûnîni, *Mir'âtü'z-Zamân*, 1/57-58.

⁷² Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, 16.

⁷³ Muhammed Süheyl Takkûş, *Târihü'l-Memâlik fî Mısır ve Bilâdi's-Şâm*, (Lübnan-Beyrut, Dârü'n-Nefâis, 1997), 46.

⁷⁴ Makrîzî, *Sülûk*, 1/479-480; Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a*, 244.

⁷⁵ Makrîzî, *Sülûk*, 1/479-480; Takkûş, *Târihü'l-Memâlik*, 46-47.

sultanlığını desteklerken, Bahrîlerin çoğunluğu ise Aktay'ı destekliyordu. Aktay'ı destekleyenler onun düzenlediği törenlere katılıp Aybek'in törenlerine katılmıyordu. Bu kimseler, Seyfeddîn Sungur Balaban er-Râşidi, Şemseddîn Sungur el-Eşkar, İzzeddîn el-Efrâm, Emîr Rukneddîn Baybars el-Bundukdârî, Emîr Şemseddîn Sungur er-Rûmî idi. Bunlar halka her türlü zulmü yapıp onları öldürüyor, mallarını yağmalıyor, haremlerine dil uzatıp sapkınlık yapıyordu. Öyle ki Mısır halkına bu zulmü Haçlılar bile yapmamıştı.⁷⁶ Onlar, av ve eğlence düzenleyip devletin kasasından bolca para harcıyordu. Mısır halkı sürekli bu emirleri şikâyet ediyordu.⁷⁷ Devlet yönetiminde gücü artan Aktay, Hama hâkimi el-Melik el-Mansûr'un kızıyla evlendi. Aktay, sultan kızının Kal'atü'l-Cebel'e oturması gerektiğini düşünerek kaleden kendisine bir yer verilmesini istedi. Aslında Aktay'ın hedefi Memlûk tahtına oturmaktı. Çünkü kalede sultanlar oturur ve evlendiği kişi de Eyyûbî soyundan biriydi. O bu duruma zemin hazırlamak istese de Aybek buna fırsat vermedi.⁷⁸

Aktay ve emirlerin yaptıkları haddini aşmış durumdaydı. Halkın evlerine girip mallarını zorla alıyor, çoluk çocuk, kadın demeden herkesi rahatsız ediyordu. Ülke dışından mektuplar Aktay adına yazılıyordu. Arkadaşları kendisine *Melikü'l-Cevâd* (Cömert Melik) diye sesleniyordu.⁷⁹ Aktay'ın izni olmadan memurlar herhangi bir şey yapamıyordu. Aybek, Kutuz, Bahâdur, Sencer el-Ganmi gibi emirlerle bir durum değerlendirmesi yaparak Aktay'ı bertaraf etmek isteyip bu çerçevede bir plan kurdu. Aktay, 3 Şaban 652/18 Eylül 1254 tarihinde Said'e yapmış olduğu seferden yeni dönmüştü. Aybek, Aktay'a haber göndererek önemli bir konu hakkında görüşüne başvurmak isteğiyle onu Kal'atü'l-Cebel'e davet etti. Aktay adamlarıyla birlikte Kal'atü'l-Cebel'e geldi. Kalenin içindeki koridora kadar geldikten sonra adamlarına içeri girme izni verilmedi. Aktay, koridorda pusu kuran Bahâdur, Sencer el-Ganmi'nin yardımıyla Kutuz tarafından öldürüldü. Aktay'ın öldürüldüğü haberi kısa sürede Kahire'de duyuldu. Aktay taraftarı olan Baybars el-Bundukdârî, Kalavun el-Elfi, Sungur el-Eşkar, Beyseri, Baramuk, Süküz/Sekiz gibi emirlerle birlikte 700 Bahrî Memlûk askeri kalenin önüne gelerek Aktay'ı istediler. Aybek, kaleden Aktay'ın kellesini önlerine attırınca sıranın kendilerine de geleceğini düşündükleri için emirler kaçıp Şam tarafına doğru gittiler. Aybek, Kahire'de kalan Memlûk askerlerinin bir kısmını öldürdü bir kısmını ise hapse attı. Ayrıca emirlerin evlerine baskın yapıp mallarına, savaş aletlerine, zahirelerine,

⁷⁶ İbni Tağrıberdî, *Nücûm*, 7/9; Makrîzî, *Sülûk*, 1/471.

⁷⁷ Makrîzî, *Sülûk*, 1/472; Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a*, 243-244.

⁷⁸ Yûnîni, *Mir'âtü'z-zamân*, 1/58; Holt, *Haçlılar Çağı*, 145.

⁷⁹ İbni Tağrıberdî, *Nücûm*, 7/11.

kadınlarına ve hizmetçilerine el koydu. Onlardan herhangi birini saklayan olursa büyük ceza vereceğini bildirdi. Emirlerin halktan zorla aldıkları malları halka geri verdi. Aktay'ın mallarını ise müsadere edip Beytül-mâl'e⁸⁰ aktardı.⁸¹

Aybek'ten kaçan emirlerden Baybars el-Bundukdârî, Seyfeddin Kalavun ve Balaban er-Reşîdî Gazze'ye gittiler. Buradan da el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a bir mektup göndererek sığınma talebinde bulundular. İstekleri kabul edilince Dımaşk'a gittiler. Baybars ve ekibi Dımaşk'a giderken yolda Haçlılara saldırıp mallarını yağmaladılar. Dımaşk'a geldiklerinde el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, onları karşılayıp onlara hilat ve bahşiş dağıttı. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, Nablus'u Baybars'a ikta olarak verdi. Baybars, el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a Mısır'a sefer düzenlendiğinde zorlanmadan Aybek'i yeneceklerini söyledi. Çünkü Said bölgesi, Baybars'ın hoşdaşı⁸² olan İzzeddîn el-Efram'ın elindeydi. Ayrıca hala Kahire'de Baybars taraftarı vardı. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, Baybars'ın bu sözlerine güvenerek ordunun başına Turanşah b. Selahaddin'i komutan tayin edip Memlûklerle birlikte Gazze'ye doğru gönderdi. Bu durumdan haberdar olan Aybek, ordusuyla birlikte Abbâse yakınına gelip el-Berîde'de ordugâh kurdu.⁸³ Durumdan haberdar olan Halife Musta'sım Billâh, yine Bedreddin el-Bâderâî'yi 654/1256 yılında elçi olarak gönderdi. Yapılan görüşmeler sonucunda eski anlaşma yenilendi, bu anlaşmaya ilaveten el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, yanına sığınan Baybars ve arkadaşlarını himaye etmeyip Kerek sahibi Melik el-Muğis'in yanına gönderecekti. Anlaşmadan sonra el-Melikü'n-Nâsır Yusuf Dımaşk'a, Aybek ise Kahire'ye döndü. Aybek, Bedreddin el-Bâderâî ile Şemseddîn Sungur el-Akra'yı halifeye elçi olarak gönderdi. Aybek, Halife Musta'sım Billâh'tan saltanat alameti olan hilat, taklid ve sancak istedi. Halife, bu isteği kabul ederek saltanat alametiyle birlikte elçisini gönderdi. Fakat yolda Aybek'in Şecerüddür tarafından öldürüldüğü haberi geldi. Elçi, saltanat alametleriyle birlikte halifenin yanına döndü.⁸⁴

Şecerüddür ile evli olan Aybek, 653/1255 yılında Musul sahibi Bedreddin Lü'lü'nün kızıyla nişanlandı. Şecerüddür bu olayı duyunca Aybek'e çok kızdı. Bâri'de bulundukları sırada bu düşüncesinden dolayı Bahrî Memlûkler

⁸⁰ Daha fazla bilgi için bk. Mehmet Erkal, "Beytül-mâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019) 6/90-94.

⁸¹ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, 13; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/279-280; Makrîzî, *Sülûk*, 1/483-484; Fatih Güzel, Hülya Karababa Çakır, "Kuruluş Devrinde Bir Memluk Sultanı: Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz", *KAREFAD* 7/2 (2019), 256.

⁸² Memlûk Devleti, askeri teşkilatında aynı efendinin hizmetinde bulunmuş kişilerin birbirleri için kullanmış olduğu bir terimdir. Daha fazla bilgi için bk. Fatih Yahya Ayaz, "Hoşdaş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ekler/562-563.

⁸³ Makrîzî, *Sülûk*, 1/484-485.

⁸⁴ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, 20; Makrîzî, *Sülûk*, 1/489.

onu eleştirince onları Kahire'de hapse attı. Hapse atılanlar arasında Aydekin es-Sâlihi de vardı. Kal'atü'l-Cebel'de Şecerüddür ile karşılaşınca “Ya Hond! (Efendim) Biz hapse atılacak herhangi bir suç işlemedik. Aybek'in Musul sahibinin kızıyla nişanlanması zorumuza gitti. Bizler senin ve şehit eşinin (el-Melikü's-Sâlih) yetiştirdiği kimseleriz. Aybek bizi hapse attı, biz de onu öldüreceğiz,” dediler. Şecerüddür onları onaylamak ve sözünüzü işittim manasında elindeki mendili onlara verdi.⁸⁵

Şecerüddür, Aybek'i, eski eşinden kıskanmış onunla görüşmesini istememiş ve daha sonra da ayrılımlarını istemiştir. “Ben olmasaydım sen sultan olamazdın” diyerek ona psikolojik baskı yapmıştır.⁸⁶ Ayrıca Şecerüddür, Aybek'e karşı bir ittifak oluşturmak amacıyla Dımaşk hâkimi el-Melikü'n-Nâsir Yusuf'a haber göndererek ona evlenme teklifinde bulunmuş ve bu sayede Mısır'ı kolaylıkla ele geçirebileceğini ifade etmiştir. Fakat, el-Melikü'n-Nâsir Yusuf, bunun bir tuzak olduğu düşüncesiyle bu teklife cevap vermemiştir. Bu arada Musul sahibi Bedreddîn Lü'lü (Aybek'in müstakbel kayınpederi) Aybek'e, Şecerüddür'e karşı temkinli olmasını, Şecerüddür'ün el-Melikü'n-Nâsir Yusuf ile görüştüğünü bildirmiştir. Bu durum karşısında Aybek, Şecerüddür'ü Kahire'de bir eve hapsedmek istemiştir. Fakat Aybek, Bahrî Memlûklerin Şecerüddür'e sadakatle bağlı olduğunu bildiği için bunlardan çekinmiş ve bu niyetini gerçekleştirememiştir.⁸⁷

Aybek, 654/1256 yılında el-Melikü'n-Nâsir Yusuf ile anlaştıktan sonra Kahire'deki Manâzır-ı el-Lûk sarayında kalıyordu. Kal'atü'l-Cebel'de bulunan Şecerüddür'ün yanına gitmiyordu. Şecerüddür, burada kendisine çok güvendiği Muhsin Cevcerî liderliğinde Aybek'e tuzak tertiplede. Aybek, 23 Rabîülevvel 655/10 Mart 1257 Salı günü akşam üzeri çevgan-çöken (polo)⁸⁸ oynadı. Daha sonra Vezir Şerâfeddîn Fâizi, Kâdı'l-Kudât Bedreddin Sincârî ve bazı kimselerle Kal'atü'l-Cebel'e gitti. Şecerüddür, Aybek'e yıkanması için hamamı hazırlattı. Hamama girip elbiselerini çıkartırken Muhsin Cevcerî ve yanındaki arkadaşlarıyla Aybek'i boğup öldürdü. Şecerüddür bir an yaptığına pişman olup

⁸⁵ Makrîzî, *Sülûk*, 1/493.

⁸⁶ Muhammed b. Ahmed b. 'Îyâs el-Hanefî, *Bedâi'ü'z-zuhûr fî vekâ'i'i'd-duhûr*, thk. Muhammed Mustafa (Beyrut: Bidâri el-Kütübî'l-İlmiyye, 1975), 1/293; Cüneyt Kanat, “Bahrî Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 3 (İstanbul: 2000), 27.

⁸⁷ Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Fî târihi'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, (İskenderiye, el-Matba'atü'l-İş'â'i, (ts), 132; Kanat, “Bahrî Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar”, 28.

⁸⁸ Orta Çağ'da askerlerin savaşa hazırlanmaları için at üzerinde oynadıkları oyuna verilen isimdir. Daha fazla bilgi için bk. Feyzi Alıcı, “Çevgan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/294-295.

onlara engel olmak istedi fakat bunda başarılı olamadı. Cevcerî, Şecerüddür'e "Bizi ne zaman bıraktın artık ne bize ne de sana vakit kaldı. Eğer biz onu öldürmezsek o bizi öldürtür." diyerek tepki gösterdi.⁸⁹ Öldürüldüğünde 60 yaşlarında olan Aybek, yedi yıl bir ay kadar Memlûk tahtında kaldı.⁹⁰

4. Şecerüddür'ün Öldürülmesi

24 Rabîülevvel 655/11 Mart 1257 tarihinde devlet erkanı Sultan Aybek'i ziyarete gelince Şecerüddür ne yapacağını şaşırdı. Aybek'in Şecerüddür tarafından öldürüldüğü öğlene doğru duyulunca askerler kaleyi kuşattı. Şecerüddür ve destekçileri kalede birkaç gün direndi. Şecerüddür ve cariyelerinin bazıları yakalanıp Burc-ı Ahmar'a getirildi. Şecerüddür, burada cariyeler tarafından takunyalarla dövülerek öldürüldü ve cesedi kalenin surları altındaki hendeğe atıldı. Üzerinde sadece bir gömlek ve şalvar bulunan bedeni, birkaç gün hendeğe kaldıktan sonra bir küfeye (sepet) konularak daha önce yaptırdığı türbesine defnedildi.⁹¹

5. Kutuz Dönemi

Aybek öldürüldükten sonra oğlu el-Melik el-Mansur Nureddin Ali b. Aybek'i 16 Rabîülevvel 655/12 Nisan 1257 tarihinde 15 yaşında *el-Mansur* ünvanıyla Memlûk tahtına geçirildi. el-Melikü'l-Mansûr'un yaşı küçük olduğundan zamanının çoğunu oyunla geçiriyordu. Bu dönemde Moğollar, 20 Muharrem 656/28 Ocak 1258 tarihinde Bağdat'ı yerle bir etti, ardından Cezire ve Şam'a doğru ilerliyordu.⁹² Sultanın yaş olarak küçük olması ve zamanını daha çok oyunla geçirmesi yaklaşan Moğol tehlikesine karşı devlet yönetiminde ciddi boşluklar oluştuyordu. Bu arada tehlikenin farkında olan Mısır'ın ileri gelen devlet adamları ve ümera bir toplantı yapıp Mısır'ın siyasî ve ekonomik durumuyla ilgili görüş alış-verişinde bulundular. Yapılan bu toplantının akabinde Mısır'ın baş hatibi olan İzzeddin b. Abdüsselam:

Beytülmaldeki altın ve ziynet eşyalarının harcadığını, hazinenin boşaldığını ve ordunun elinde savaş için yalnızca atlar ve silahlar kaldığını belirtti. Bu durumda, düşman tamamen bertaraf edilene kadar halktan vergi almanın dinen uygun olacağını ifade etti. Ancak, düşmanla karşı karşıya gelindiğinde halkın hem canıyla hem de malıyla mücadele etmesi gerektiğini vurguladı. Eğer askerlerin elinde savaş için gerekli değerli

⁸⁹ Ebû'l-Mekârim el-Mekîn Circis el-'Amîd, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, (Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 43; Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-fikre*, 24; Makrîzî, *Sülûk* 1/494; Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992), 192-193.

⁹⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/292; Makrîzî, *Sülûk*, 1/494; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/12.

⁹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/293; Makrîzî, *Sülûk*, 1/494.

⁹² Makrîzî, *Sülûk* 1/499; Melik el-Mansur'un yaklaşık 10 yaşında olduğunu söyler.

silahlar ve teçhizatlar bulunuyorsa, bu durumda halktan vergi alınmasının doğru olmayacağını söyledi.⁹³

Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Mısır'da siyasî otoritenin zayıfladığını ve devlet hazinesinin boşaltıldığını anlıyoruz. Bu büyük zafiyet, hızla yaklaşan Moğol tehlikesi karşısında ülkeyi savunmasız bırakıyordu. Yaklaşan Moğol tehlikesi en nihayetinde devlet erkanını bu ve bunun gibi önemli hususlarda toplantıya sevk etti. Bunun üzerine bir toplantı düzenlendi ve Kutuz, bu toplantıda sultanın çocuk olduğunu dile getirdi. Sultanın zamanını oyun ve eğlenceyle geçirdiğini devlet işleriyle ilgilenmediğini hatırlatarak böyle kritik bir dönemde tahtta herkesin boyun eğeceği, güçlü, iradeli, sözü dinlenen birinin olması gerektiğini ifade etti. Kutuz, Alâmeddîn Sencer Gatmî ile Seyfeddîn Bahâdır ve diğer emirlerin avda olduğu bir sırada 24 Zilkade 657/8 Kasım 1259 Cumartesi günü sultan el-Melikü'l-Mansûr'u, annesi de dahil yakın akrabalarından bazılarını Kahire Kalesi'ndeki bir burca hapsedti.⁹⁴ Bu haber Kahire'de duyulunca bazı emirler gerçekleştirilen bu eyleme karşı çıktı. Kutuz, Moğol tehlikesini hatırlatıp bu değişikliğin gerekli olduğunu söyleyince emirler, Kutuz'un sultanlığını kabul etti. Kutuz, muhalif davranışlarda bulunan Emîr Alâmeddin Sencer Gatmî, Seyfeddîn Bahâdır ve İzzeddîn Aydemir'i tutuklattı.⁹⁵

Kutuz, Hârizmşahlar hanedanına mensup olup, Moğollara esir düşmüş ve tüccarlar tarafından Suriye'ye getirilerek memlûk olarak satılmıştır. Kutuz, zekâsı, kabiliyeti ve cesaretiyle ön plana çıkmıştır. Kutuz, Kal'atü'l-Cebel'de 24 Zilkâde 1259 Cumartesi günü *el-Melikü'l-Muzaffer* unvanıyla Memlûk tahtına oturmuştur. Kutuz, Memlûk tahtına oturduktan hemen sonra devlet erkanını toplayıp yaklaşan Moğol tehlikesine karşı tedbirler almıştır. Dimaşk sahibi el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a bir mektup göndermiş, Moğollara karşı yardım talebinde bulunmuştur. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a karşı olmayacağını, isterse naibi olarak Mısır'ı yönetebileceğini, Mısır'a gelirse ona sultan olarak biat edeceğini söylemiştir. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, bu mektubu alınca çok sevinmiş ve Kutuz'un ittifak talebini kabul etmiştir.⁹⁶

el-Melikü'n-Nâsır Yusuf, Şam'da Moğol saldırısına karşı gerekli tedbirleri almış Halep ve Dimaşk'a çok sayıda asker konuşlandırmıştı. Bu arada Moğol ordusunun Harran'ı kuşatıp Şam bölgesine doğru geleceği kanaati oluşunca el-Melikü'n-Nâsır Yusuf alınması gereken tedbirleri istişare etmek için emirlerle birlikte bir toplantı gerçekleştirmiştir. Emîr Hâcib Necmeddîn ve

⁹³ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tadmürî), 262; İbn 'İyas, *Bedâi'z-zuhûr*, 1/302.

⁹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/299; Süleyman Özbek, Mehmet Şeker, "Memlûk Emîri Sungur al-Aşkar", *Türk Dünyası Araştırmaları* 123/242 (Eylül-Ekim, 2019), 207.

⁹⁵ Makrîzî, *Sülûk*, 1/ 507.

⁹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/300; Makrîzî, *Sülûk*, 1/508.

Zeyneddîn Hâfizi, Moğollara karşı durmalarının mümkün olmadığını teslim olmanın en mantıklı yol olduğu görüşünü açıklamıştır. el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'a sığınan Baybars ve diğer Bahrî Memlûk emirleri ordunun yeterli olduğunu, Moğollara karşı konulması gerektiğini beyan etmişlerdir. Baybars ve Bahrî Emîrleri, el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un Moğollara karşı koyamayacağını anladıklarında Alâaddîn Taybars Vezîri'yi Kutuz'a hizmetine girmek istediklerini bildirmek için elçi olarak göndermişlerdir. Kutuz, kendilerine zarar vermeyeceğine dair söz verince Baybars ve arkadaşları 22 Rabîülevvel 658/8 Mart 1260 tarihinde Kahire'ye gitmiştir. Kutuz, Baybars'a Kalyûb'u iktâ olarak vermiştir. Bu yolla öncelikle onu ve arkadaşlarını hoşnut etme yoluna gitmiştir. Kutuz, Baybars ve arkadaşlarının gelmesiyle birlikte Moğollara karşı koymak için savaş hazırlıklarına başlamıştır.⁹⁷

5.1. Aynicâlût Savaşı ve Kutuz'un Öldürülmesi

Hülâgü, Bağdat'ı aldıktan sonra ilerleyişini sürdürerek Halep ve Şam'ı ele geçirdi.⁹⁸ Hülâgü, Sultan Kutuz'a yönelik tehditkâr ifadeler içeren bir mektup ve elçiler göndererek teslim olmasını istedi. Kutuz, bu durum karşısında emirleri toplayıp bir durum değerlendirmesi yaptı. Bu değerlendirmenin sonuncunda Moğollara karşılık verilmesi kararı çıktı ve Moğol elçileri öldürüldü. Böylece savaş için kesin karar verilmiş oldu. Kutuz, Müslümanları Moğollara karşı savaşmak üzere destek vermeye çağırdı, bu çağrı birçok Müslüman tarafından olumlu karşılandı. Kutuz, öncü birlik olarak Baybars el-Bundukdârî komutasında bir birliği 26 Temmuz 1260 tarihinde Gazze'ye gönderdi.⁹⁹ Moğol Hakani Mengü Kaan'ın vefatı nedeniyle Hülâgü, ordunun komutasını Ketboğa'ya (Kitboğa) devrederek Karakurum'a gitmek zorunda kaldı.¹⁰⁰ Kutuz, bu öncü birliği gönderdikten sonra askerî hazırlıklarını tamamlayarak ordusuyla birlikte 14 Ağustos 1260'ta savaş için harekete geçti. Kutuz, bu arada Haçlılarla saldırmazlık anlaşması yaptı ve topraklarından geçme izni istedi.¹⁰¹ Kutuz, savaşa başlamadan önce askerlere Moğolların Müslümanlara yaptığı zulümden bahsetti ve onları galeyana getirdi.¹⁰²

Memlûk ordusuyla Moğol ordusu Aynicâlût mevkiinde karşı karşıya geldi ve aralarında büyük bir çarpışma cereyan etti.¹⁰³ Öncü kuvvet olarak

⁹⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/301; Makrîzî, *Sülûk*, 1/508-509; İbn Tağriberdî, *Nücûm*, 7/75.

⁹⁸ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmûri), 269-275.

⁹⁹ İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmûri), 263; Makrîzî, *Sülûk*, 1/515.

¹⁰⁰ Jean-Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001), 355; Hüseyin Ali, "Moğolları Durduran Savaş: Aynicâlût Savaşı", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 6/2 (Ağustos 2022), 275-276.

¹⁰¹ Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/265-266.

¹⁰² Makrîzî, *Sülûk*, 1/516; Abdülkerim Özeydin, "Aynicâlût Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/275-276.

¹⁰³ Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-fikre*, 51.

Baybars el-Bundukdârî Moğolların üzerine saldırınca Ketboğa Memlûk ordusunun tamamını bu kadar zannetti. Baybars el-Bundukdârî vur-kaç taktiğini kullanarak Moğolları tuzağa düşürdü. Kısa zamanda Kutuz yönetimindeki asıl ordu da saldırınca Moğollar büyük bir bozguna uğradı. Başta ordu komutanı Ketboğa olmak üzere birçok Moğol askeri öldürüldü. Söz konusu savaş, kritik bir mücadele olarak değerlendirilmekte olup, Memlûklerin zaferiyle sonuçlandı.¹⁰⁴ Kutuz, İslâm tarihinde dönüm noktası olan Aynicâlût zaferinden sonra Dımaşk'ta görkemli bir şekilde karşılandı. Memlûkler, bu zaferle İslâm dünyasının hamisi oldu.¹⁰⁵ 26 Şevval 658/5 Eylül 1260 tarihinde Dımaşk'tan ayrılarak Kahire'ye gitmek üzere yola koyuldu.¹⁰⁶

Kutuz, Aynicâlût Savaşı'ndan önce Baybars'a Halep naipliğini söz vermişti. Fakat burayı Musul hâkimi Ali b. Bedreddîn Lü'lü'ye verdi.¹⁰⁷ Bu durum karşısında Baybars Memlûk emirleriyle birlikte Kutuz'u öldürmek için harekete geçti. Kutuz adamlarıyla Kahire'ye doğru giderken Sahiliyye civarında bulunan Kusayr mevkinde mola verdi ve arkadaşlarıyla burada tavşan avına çıktı. Böylece Kutuz'un Baybars ve arkadaşları tarafından öldürülmesi için gereken fırsatı sağlamış oldu. En nihayetinde Baybars'ın hoşdaşlarıyla planlamış olduğu şekilde 15 Zilkade 658/22 Ekim 1260 tarihinde Kutuz'u öldürdü.¹⁰⁸ Kutuz'un sözünde durmaması ve Baybars'ın hoşdaşı olan Aktay'ı öldürmesi de bu suikastın yapılmasında etkili olmuştur.¹⁰⁹

Kutuz'un Baybars'a Halep naipliğini söz verdiği halde vermemesi, muhtemelen onun bağımsız hareket etmesinden ve kendisine karşı bir güç oluşturabileceğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun diğer bir nedeniyse siyasî otoritenin güç merkezinin dağılmasının önüne geçmek istenmesi olabilir. Memlûk Devleti'nin tarihi ele alındığında ve Baybars'ın tarihteki rolü göz önünde bulundurulduğunda böyle bir endişenin bulunma ihtimalinin hayli yüksek olduğu anlaşılabacaktır.

¹⁰⁴ Aynicâlût Savaşı ve sonuçları için bk. Nikola Ziyâde, "Ayn-ı Câlût'da Moğolların Yenilgisi Arap Medeniyetini Kurtardı", çev. İbrahim Ethem Polat, *Nüsha*, 3/11, 2003; Ali, "Moğolları Durduran Savaş: Aynicâlût Savaşı"; Amalia Levanon, "Ayn Câlût Savaşı: Memlûk Tarih Anlatılarında Paradigmatik Bir Tarihsel Olay", Çev. Kurban Durmuşoğlu, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/9 (Ocak 2023).

¹⁰⁵ Özbek, "Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları", 155.

¹⁰⁶ Makrîzî, *Sülûk*, 1/519.

¹⁰⁷ Makrîzî, *Sülûk*, 1/518.

¹⁰⁸ el-Mekîn b. el-'Amîd, *Ahbârü'l-Eyyûbiyyîn*, 54-55; İbn Vâsıl, *Müferric*, (Tedmürî), 297-298; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 29/304; İsmail Yiğit, "Kutuz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/501. Ayrıca Kutuz, Aybek zamanında Baybars'ın arkadaşı olan Aktay'ın suikastla öldürülenlerin başında geldiği için Baybars, Aktay'ın intikamını aldığı söylenir.

¹⁰⁹ Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler (1250-1517)*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 34.

Sonuç

Eyyûbî ordusundaki Memlûkler, Turanşah'ın öldürülmesiyle de birlikte Memlûk olarak gelmiş oldukları Mısır'da 1250 yılında Memlûk Devleti'ni kurmuşlardır. Aybek, 1250 yılında Eyyûbîlerle yapmış olduğu Abbâse Savaşı'nı kazanmış ve yapılan anlaşma sonucunda Eyyûbîler, Memlûk Devleti'nin siyasî varlığını kabul etmişlerdir. Daha sonraki yıllarda Memlûkler, Eyyûbî hanedan mensupları arasındaki gerçekleşen iktidar mücadelesini iyi değerlendirmiş ve onlarla yapmış oldukları mücadelede başarılar elde etmişlerdir.

Memlûk Devleti kuruluşu dönemi sultanları olan Şecerüddür, Aybek'i; Aybek ve Kutuz, devletin kurulmasında, savaşların kazanılmasında pek çok katkısı olan Emîr Aktay'ı; Aybek'in eşi Şecerüddür'ü; Baybars ise Kutuz ve son Eyyûbî hükümdarı Turanşah'ı bir suikast sonucunda öldürmüştür. Memlûkler, kendi aralarındaki çatışmalar ve dış tehditlerle başa çıkmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Memlûk Devleti'nin ilk on yılı, İslâm tarihinin hem en zorlu hem de en parlak dönemlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Memlûkler gerek kendi aralarında gerekse Eyyûbî hanedan mensuplarıyla yaşadıkları siyasî ihtilafları güçlü bir liderlik anlayışı ve askerî başarılarla aşmış, bu problemlerden çok fazla yıpranmadan ve siyasî istikrarsızlığa sebep olmadan güçlü bir şekilde çıkmışlardır. Memlûkler, Aynîcâlut zaferi ile İslâm dünyasını Moğol tehdidine karşı başarıyla savunmuş, bu zafer sonucunda İslâm dünyasındaki prestijlerini artırmış ve siyasî meşruiyetlerini pekiştirmiştir. Suriye toprakları, Moğollardan temizlenerek Memlûk hakimiyetine geçmiştir. Memlûkler, İslâm dünyasını, Haçlı ve diğer unsurlara karşı da başarılı bir şekilde korumuşlardır. Memlûkler, iki yüz elli yıldan fazla hüküm sürmüş, Memlûklerin İslâm kültür ve medeniyetine önemli katkıları olmuştur.

Kaynakça | References

- ‘Amîd, Ebü’l-Mekârim el-Mekîn Circis. *el-Ahbârü’l-Eyyûbiyyîn*. Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Diniyye. ts.
- Alıcı, Feyzi. “Çevgan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ali, Hüseyin. “Moğolları Durduran Savaş: Aynicâlût Savaşı”. *Akademik Platform İslâmî Araştırmalar Dergisi* 6/2 (Ağustos 2022), 292-308. <https://doi.org/10.52115/apjir.1146832>.
- Alptekin, Çoşkun. “Atabeg”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Asbridge, Thomas. *Haçlı Seferleri*. çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 2014.
- Ayaz, Fatih Yahya. “Hoşdaş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ekler/562-563. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Ayaz, Fatih Yahya. *Memlûkler (1250-1517)*. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Ayaz, Fatih Yahya. *Memlûkler’de Tarih ve Tarihçiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.
- Basuğuy, Bedrettin. *Haçlılar Karşısında İslâm’ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbiler*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.
- Baybars el-Mansûrî, Rükneddîn en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâi. *Zübdetü’l-fikre fî târihi’l-hicre*. nşr. Donald S. Richards. Beyrut: 1998.
- Bilge, Mustafa L. “Kerek”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/278-279. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Brockelmann, Carl. *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*. çev. Neşet Çağatay. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.
- Cobb, M. Paul. *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*. çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Demir, Musa. “VII. Haçlı Seferi ve Salgın Hastalıklar”. *Darüşşifa-İslâm Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/1. (2023), 17-31.
- Demir, Musa. *Memlûk-Haçlı İlişkileri 1250-1291*. İstanbul: Çizgi Kitapevi, 2023.
- Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2013.
- Ebü’l-Fidâ, ‘İmâdüddîn İsmâîl b. Ali. *el-Muhtasar fî ahbâri’l-beşer*. thk. Muhammed Zeynühüm Muhammed Azeb, Yahyâ Seyyid Hüseyin. Kâhîre: Dârü’l-Maârif.
- Erkal, Mehmet. “Beytül-mâl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/90-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.

- es- Suyûtî, Hâfız Celâleddîn Abdurrahmân. *Hüsnü'l-muhâdara fî ahhâri Mısr ve'l-Kâhire*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazıl İbrâhim. İskenderiye: Dârü el-İhyâi'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1968.
- el-'Abbâdî, Ahmed Muhtâr. *fî târihi'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*. İskenderiye, el-Matba'atü'l-İş'â'i, ts.
- el-Yûnûnî, Ebü'l-Feth Kutbüddîn Musa b. Muhammed. *Zeylû Mir'âti'z-zamân. I-III*, nşr. *Hamza Abbâs*. Haydarâbât: 1954-1961 Abudabi, 2007.
- en-Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdüvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fî fûnûni'l-edebe*. thk. Necîb Mustafâ Fevvâz, Hikmet Kaşlı Fevvâz. Lübnân-Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Güzel, Fatih - Karababa. Çakır, Hülya. "Kuruluş Devrinde Bir Memluk Sultanı: Melikü'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz" *KAREFAD* 7/2, (2019), 253-266.
- Hallâk Hassân - Sabbâğ, Abbâs. *el-Mu'cemü'l-Câmi' fî'l-mustalahatü'l-Eyyûbiyye ve'l-Memlûkiyye ve'l-Osmâniyye*. Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1999.
- Holt, P. M. *Haçlılar Çağı II. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğlu*. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Isık Yayınları, 2020.
- İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâi'ü'z-zuhûr fî vekâ'i'i'd-duhûr*. thk. Muhammed Mustafa. Beyrut: Bidâri el-Kütübi'l-İlmiyye, 1975.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân. *Kitâbü'l-İber ve dîvânü'l-mübtede ve'l-haber fî eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men 'âsarahüm min zevi's-sultâni'l-ekber*. thk. Halil Şehhâde. Beyrut-Lübnân: Dârü'l-Fikr, 2000.
- İbn Tağrıberdî, Cemâlüddîn Ebü'l-Mehâsin Yusuf el-Atabekî. *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûk-i Mısr ve'l-Kâhire*. Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1936.
- İbn Vâsıl, Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrullah b. Salim. *Müferricü'l-kürûb, fî ahhâri Benî Eyyûb*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2004.
- İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn el-Yusûf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Âvnî el-Bağdâdî Sıbt. *Mir'âti'z-zamân fî tevârihi'l-a'yân*. thk. İbrâhim ez-Zeybek. 22/5-439 Dımaşk: Dârü'r-Risâlatü'l-Âlemiyye, 2013.
- Joinville, de Jean. *Bir Haçlının Hatıraları*. çev. Cüneyt Kanat. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2020.
- Kanat, Cüneyt. "Bahri Memlûkler Zamanında Sultanlara ve Devlet Adamlarına Düzenlenen Bazı Suikastlar". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1/3 (2000), 23-56, <https://doi: 10.24058/tki.43>.

- Kılıç, Mustafa. “Eyyûbî Memlûk Mücadelesi ve Memlûk Yönetimine Karşı Mısır'da Arapların İsyanı”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2001), 427-437.
- Koprıman, Kâzım Yaşar. “Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi”. *Memlûkler*. ed. Hakkı Dursun Yıldız 6/434-542 İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Levanonî, Amalia. “Ayn Câlût Savaşı: Memlûk Tarih Anlatılarında Paradigmatik Bir Tarihsel Olay”. Çev. Kurban Durmuşoğlu. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5/9 (Ocak 2023), 391-402. <https://doi.org/10.53718/gttad.1198405>.
- Lewis, Bernard. *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. çev. Selen K. Kölay. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2021.
- Makrîzî, Takîyuddîn Ebî Abbâs Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. el-‘Ubeydî. *es-Sûlûk li ma’rifeti düveli’l-mülûk*. nşr. Muhammed Ali Beydavî, Beyrut-Lübân, Dârü’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1997.
- Michaud, Joseph Francois. *Haçlı Seferleri Tarihi I, II, III*. çev. Engin Öztürk. İstanbul: Sarmal Kitapevi, 2024.
- Karakuş, Nadir - Demirci, Mustafa. “Harizm Türklerinin 1244 Yılında Kudüs’ü Ele Geçirmeleri ve La Forbie Zaferi”. *Diyanet İlmi Dergi* 60/4 (Aralık 2024), 1415-1438. <https://doi.org/10.61304/did.1551219>.
- Karakuş, Nadir. “Haçlı Seferlerinde Köle Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 23/1 (Haziran 2023), 118-133. <https://doi.org/10.30627/cuilah.1252708>.
- Özaydın, Abdülkerim. “Aynicâlût Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özbek, Süleyman. “Memlûklerde Meşrûiyet Arayışları ve Saltanat İnşasına Yönelik Çabalar “Sultan Öldüren Sultan Olur”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 32/53, (2013), https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000538.
- Özbek, Süleyman-Şeker, Mehmet. “Memlûk Emîri Sungur al-Aşkar”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 123/242 Eylül-Ekim, (2019), 205-218.
- Richard, Jean. *Haçlı Seferleri Tarihi*. çev. Özge Özdemir. İstanbul: Selenge Yayınları, 2022.
- Roux, Jean-Paul. *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2019.
- Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhü’l-Memâlik fî Mısır ve Bilâdi’ş-Şâm*. Lübnan-Beyrut, Dârü’n-Nefâis, 1997.

- Tomar, Cengiz. “Şecerüddür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/404-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Savran, Ahmet. “Meyyâfarikîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/511-512. Ankara: TDV Yayınları, 2004,
- Şeşen, Ramazan. *Salahaddin'den Baybars'a Eyyübîler-Memluklar 1193-1260*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları, 2007.
- Şeşen, Ramazan. “Harran”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/237-240. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uzun, Kâzım. “VII. Haçlı Seferi ve Memlûk Devleti'nin Kuruluşu”. *Tarih İncelemeleri Dergisi* 37/2 (2020), 727-751, <https://doi.org/10.18513/egetid.849779>.
- Yiğit, İsmail. “Kutuz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/500-501. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yiğit, İsmail. *Memlûkler 648-923/1250-1517*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015.
- Ziyâde, Nikola. “Ayn-ı Câlût'da Moğolların Yenilgisi Arap Medeniyetini Kurtardı”. çev. İbrahim Ethem Polat. *Nüşa* 3/11, 2003.